

עיונים לפרשת בא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

קרבת הפסח ומילה כסדרת חינוך

הרב אליעזר טויק

חשבונו תכלית המרי, בו יתקרבו אל השם, ובמעשה ההוא יכופרו העוונות. כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חלי הנפש האנושי, בהפך אשר בקצה האחרון. ומפני זאת הכונה בעצמה צונו לשחוט כבש בפסח ולהזות דמו במצרים על השערים מחוץ, לנקות עצמנו מן הדעות ההם ולפרסם שכנגדם, ולהביא להאמיין שהמעשה אשר תחשבו בו שהוא סבה ממיתה, הוא המציל מן המוות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף, גמול פרסום העבודה בעשות כל מה שהיו מרחיקין אותו עובדי ע"ז, זהו הטעם בבחירת השלש המינין האלה לבד לקרבן[...].

דברי הרמב"ם כאן בנויים על עיקרון שהוא ביאר בהרחבה בפרק הרביעי של "שמונה פרקים" (שהם הקדמה לפירושו על המשניות של מסכת אבות). כשאדם לוקה במידה רעה, והוא רוצה לתקנה, עליו ללכת לקצה השני. לדוגמה: אם הוא קמצן, עליו להיות בזבזן למשך זמן מה כדי לעקור מנפשו את הקמצנות. הקצה השני גם הוא אינו טוב, אבל צריך לנהוג כך - כדי שאחר תקופה מסוימת תתמתן המידה הרעה שהייתה לאדם בתחילה, והוא יעמוד על דרך האמצע.

עם ישראל, שהיה שקוע בתוך עם שסגד לצאן, חייב לשחוט צאן בצורה המונית ולאכול את בשרו, כדי לקבוע בלבו את העובדה שהבהמות אינן מושא לסגידה. בשביל שינוי כיוון לא מספיק רק ללמוד את הנושא או לשחוט כמה בהמות בודדות. יש צורך במעשה קיצוני כדי להטות את לב עם-ישראל מהדרך הרעה שהכירו.

לפי הסבר זה מובן למה בקרבן פסח יש חובה על כל אדם מישראל לאכול חלק מהקרבן, בשונה משאר הקרבנות. אי אפשר להסתפק רק בקבוצה קטנה שתאכל ממנו, כי צריך ליישר את לבו של כל העם.

בהמשך דבריו⁵ נוגע הרמב"ם גם במצוות המילה, שמי שלא קיים אותה אינו רשאי לאכול קרבן פסח, ומסביר מה היא באה לומר לעם ישראל:

ואמנם היותו אסור לערלים, כבר בארוהו חז"ל שאמרו הם בטלו מצות מילה כשארך עמדם במצרים להדמות למצריים, וכאשר צוה אותנו במצות הפסח והתנה בו שלא ישחט אלא אחר מילת עצמו ובניו ובני ביתו ואז יקרב לעשותו, מלו כלם והיה דם מילה מתערב בדם פסח לרב הנמולים כמו שזכרו, ואל

עם ישראל היה שקוע בעבודות בארץ מצרים, ולמרבה הצער גם למד חלק מדרכיהם הרעות של אנשיה. המצב הרוחני של עם ישראל עלול היה למנוע מהם את הזכות להיגאל. חשש זה משתקף בכמה מקורות, וביניהם בדברי המדרש¹:

בשעה שיצאו ישראל ממצרים, עמד סמאל המלאך לקטרט אותן. אמר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם! עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים, ואתה קורע להם את הים?

קרבת הפסח היה שלב הכרחי בשביל לזכות את עם ישראל במצווה - שבזכותה יהיו ראויים להיגאל. כפי שמופיע בין השאר במדרש הידוע²:

שלא היו בידם מצות להתעסק בהם ויגאלו, ונתת להם שתי מצות שיתעסקו בהם ויגאלו, ואלו הן: דם פסח ודם מילה. א"ר לוי: באותו הלילה נתערב דם הפסח עם דם המילה, שנאמר³: "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך חיי ואומר לך בדמך חיי".

הרמב"ם⁴ מרחיב בעניין מצוות אלו שניתנו אז לישראל, ומבאר גם איך קרבן הפסח ומצוות המילה לא היו רק מצוות אקראיות שבזכותן ניצלו עם ישראל, אלא היו בעבורם כ"סדרת חינוך", שעקרה מהם את הרעיונות הכוזבים שדבקו בהם במצרים. הרמב"ם פותח בקרבן הפסח, ומתוך כך מבאר באופן כללי את תכלית הקרבנות:

[...]כי כבר אמרה התורה כפי מה שפירש אונקלוס שהמצריים היו עובדים מזל טלה, מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן, והיו מואסים רועי צאן, אמר הן נזבח את תועבת מצרים, וכן היו כתות מן הצאב"ה עובדים לשדים, והיו חושבים שהם ישובו בצורת העזים, ולזה היו קוראים לשדים שעירים, וכבר התפשט הדעת הזה מאד, ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זבוחים, ולזה היו אוסרים הכתות ההם ג"כ אכילת העזים, אבל שחיטת הבקר כמעט שהיו מואסים אותו רוב עובדי ע"ז, וכלם היו מגדילים זה המין מאד, ולזה תמצא אנשי הודו עד היום לא ישחטו הבקר כלל, ואפילו בארצות אשר ישחטו שאר מיני בעלי חיים. ובעבור שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמיתיות, צונו להקריב אלו השלשה מינים לבד, מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, עד שיהיה המעשה אשר

1. שמות רבה, פרשה כא, אות ז.
2. רות רבה, פרשה ו, אות א.
3. יחזקאל, פרק טז, פסוק ו.
4. מורה נבוכים, חלק ג, פרק מו.
5. מורה נבוכים, שם.

זה רמז באמרו, מתבוססת בדמיק, דם פסח ודם מילה.

חלק מהקלוקול שנכנס בעם ישראל בגלותם הארוכה במצרים היה ביטול מצוות המילה. כשבאים להקריב את קרבן הפסח, שבא ליישר את עם ישראל, צריך לבער גם את הנגע הזה, ולמול כל ערל.

עיקרון זה, שקרבן לה' בא לעקור מהלב טעות בעבודה זרה, יכול לענות על שאלה בהלכות הקרבנות. כמעט בכל המקרים שבהם יש חיוב להביא קרבן עולה וקרבן חטאת, החטאת קודמת, וכפי שמופיע בגמרא⁶:

א"ר שמעון: חטאת... למה באה לפני עולה? לפרקליט שנכנס, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחרי.

כלומר, אדם שחטא למלך, לא יעז לגשת לפניו ולהביא לו מתנה כל עוד המלך כועס עליו. לכן ראשית כל הוא יביא פרקליט, שיצצה את המלך, ורק אחר-כך יביא לו מתנה. כך גם במי שחטא לקב"ה - קרבן החטאת הוא פרקליט שמצצה את הקב"ה שיסלח על החטא שנעשה, ורק אחרי הסליחה יש מקום להביא את העולה שהיא כמו מתנה.

יוצא דופן אחד יש, והוא במקרה שהציבור שגג ועבד עבודה זרה על פי הוראת טעות של בית דין, כפי שכתוב⁷:

וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נִעְשְׂתָה לְשִׁגְגָה וְעָשׂוּ כָל הָעֵדָה פֶּרֶן בְּקָרָא אֶחָד לְעֵלָה לְרִיחַ נִיחַח לְה' וּמִנְחָתוֹ וְנִסְפּוּ פְּמִטְפֹּט וְשִׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת.

נראה לבאה, שבמקרה שהציבור עבד עבודה זרה, יש מעין חזרה למצב של עם ישראל במצרים, שלמדו מהעבודה הזרה של המצריים. במצב זה יש להקריב קודם כל קרבן עולה - ולא בתור דורון, אלא בתור חזרה בתשובה. באמצעות הקרבת העולה, קובע הציבור בלבו שרק לקדוש-ברוך-הוא יש להקריב קרבנות ולא לאל אחר. אחרי שתהליך התשובה נעשה בשלמות, יש מקום להקריב את קרבן החטאת שיכפר על החטא.

יהי רצון שנזכה ללכת תמיד בדרך ישראל לפני המקום, ונעקור מליבנו דעות כוזבות.

6. זבחים, דף ז, עמוד ב.

7. במדבר, פרק טו, פסוק כד.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים מעיל נוסף מים בשבת

האדם יבוא לסחטם.

אולם הרמב"ם⁷ פוסק דין אחר שממנו עולה על כך קושיה: "אין מכסין חבית של מים וכיוצא בה בבגד שאינו מוכן לה (שאינו מיועד לכיסוי חבית זו) גזירה שמא יסחוט", כלומר, אסור לגרום לבגד להירטב מהמשקה שבחבית, כי יש חשש שיבוא לסחוט את הבגד כשיהיה רטוב. אם כן, כל שכן שיש להימנע מלגעת בבגד שנרטב כבר מחשש שמא יבוא לסחוט!

ה"ר⁸ מתרץ שאכן יש בבגד רטוב חשש שמא יסחוט אותו. עם זאת לא אסרו לטלטל מגבת, כי זו גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, כיוון שלא יוכל להימנע לגמרי מרחיצה, וממילא גם מהניגוב ומטלטול המגבת. הסיבה⁹ שהתירו ללכת בבגדים רטובים ולא אסרו זאת מחשש שיבוא לסחטה, היא משום שכעת הוא מהלך בדרך ואין לו אפשרות לפושטם, עד כאן דבריו.

למסקנה יוצא שמי שנרטב מעילו באופן שיש חשש שיבוא לסחוט - אסור לו לטלטלו אחרי שפשט אותו בביתו. גם ללבוש אותו שנית כדי לצאת איתו אין היתר, כיוון שהוא נמצא בביתו ואינו זקוק לבגד זה דווקא. החשש שיבוא לסחוט קיים דווקא במצב שבו המים ניכרים על הבגד, עד כדי כך שאם ייגע בהם משהו הוא יירטב¹⁰.

אם המעיל עשוי מחומר סינטטי בלבד - האיסור לסחוט הוא מדרבנן, ולכן גם אם חלילה יסחט אותו יעבור על איסור דרבנן בלבד. במקרה כזה לא גזרו חכמים שמא יסחט, ולכן מותר לטלטלו.¹¹

אדם הלך בשבת מבית הכנסת לביתו, ובדרכו ירד עליו גשם זלעפות. כשהגיע לביתו הוריד את המעיל הרטוב והניחו על כיסא. אחרי זמן רצה לצאת שוב מהבית, אך המעיל היה עדיין רטוב מאוד. האם מותר לו לחזור וללבוש את המעיל?

כתוב במשנה¹: "מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש", כלומר - מי שבגדיו נרטבו מאוד בשבת, מותר לו להמשיך ללכת איתם עד מקום חפצו, ואינו צריך להסירם, ולא חששו חכמים שמא יבוא לסחוט את הבגדים.

כתב הרמב"ם בפירושו המשנה² שפירוש הביטוי 'נשרו כליו' הוא שבגדיו נפלו למים, ומשמע מדבריו שאף-על-פי שהאדם לא היה לבוש בהם כשנפלו למים, כיוון שאין לו בגדים אחרים והוא בדרך - מותר ללבושם על גופו, וההיתר אינו רק להמשיך ללבושם כשכבר היו על גופו כשנרטבו, וכן פירש המאירי³.

עוד כתוב במשנה⁴: "הרוחץ..." ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות לא יביאם בידו", כלומר מי שהתרחץ בשבת והתנגב במגבת, אסור לו לטלטל את המגבת לאחר מכן, משום חשש שמא יבוא לסחטה, אולם בגמרא⁵ דחו שיטה זו מההלכה, ופסקו שאין חשש שמא יבוא לסחוט.

הרמב"ם פסק⁶ את שני הדינים: "מי שרחץ במים מסתפג באלונטיא (במגבת שלו) ומביאה בידו ואין חוששין שמא יסחוט, וכן מי שנשרו כליו במים מהלך בהן ואין חוששין שמא יסחוט".

נראה שהרמב"ם מתיר לטלטל בגדים רטובים, ואינו חושש שמא

1. שבת, פרק כב, משנה ד.
2. שם.
3. שבת קמו:
4. שם, משנה ה.
5. שם קמז:
6. שבת, פרק כב, הלכה כ.

7. שם, הלכה טו.
8. שם סב: מדפי הרי"ף.
9. עיין שער הציון, סימן שא, אות רג.
10. משנה ברורה, סימן שח, ס"ק סג.
11. שמירת שבת כהלכתה, פרק טז, הערה מז, בשם הגרש"ז אוירבך.